

מעשה שהיה

שובר שאבד

- מילא את כל תכולת התיק (Bag) שלי, לא נורא... אך מה אעשה וכי-צד אשלם את שובר המתנה (Gift Certificate) שלקחתי מחברתי לאה? - התאוננה מרת ווייס.

- מה נשתנה דין שאר הדברים שהיו בתיק מאותו שובר? - לא הבין בנה, יהושע.

- זו בדיוק הנקודה... שלא היה לי כלום בתיק. לא היו בו מזומנים ולא היו בו צ'קים. רק כרטיסי אשראי שכבר הספקתי להתקשר אל הבנק ולבטל אותם. אבל השובר... זה היה על סך \$500! הרבה מאוד כסף...

יהושע הבין לליבה של אמו. במוחו החל כבר לחרוש מחשבות הכיצד יצליח לפטור את אמו מתשלום השובר המדובר...

♦♦♦

היה זה יום נעים למדי. השמש יצאה על הארץ ומזג האוויר היה חמים.

מרת ווייס החליטה בבוקרו של אותו יום לנסוע אל העיר הגדולה, מנהטן, שם תערוך קניות (Shopping) לעצמה ולבנותיה.

כשחשה על כך לחבירתה לאה, שמחה האחרונה על ה'בשורה הטובה' כלשונה.

- לפני תקופה ארוכה כבר, קיבלתי מהמעביד שלי שובר מתנה על סך \$500 באחת מחנויות הבגדים הגדולות של מנהטן - סיפרה לאה.

לאה המשיכה להרצות את דבריה ולבאר את פשר שמחתה כששמעה שמרת ווייס נוסעת למנהטן - כיוון שעובדת אני דבר יום ביומו, עדיין לא מצאתי את הזמן לנסוע למנהטן ולהשתמש בשובר שקיבלתי.

אולי תקחי את זה עמך. אם תשמישי בו, תשלמי לי עליו \$450 - סיימה.

- בסדר גמור. אעבור אצלך בדרכי אל הרכבת (Train) ואטול את השובר.

וכך הוה. מרת ווייס אספה את השובר, הניחה אותו בתוך התיק שלה ויצאה לדרך.

הדרך עברה עליה בנעימים, כאשר היא קוראת תהילים ומתפללת. כאשר התרוממה ממקומה בכדי לרדת בתחנה היעודה, היא חשה משהו מוזר. התיק שלה לא הכביד עליה...

פסקי דינים

דיני אפוטרופוס ז' הרב חיים קאהן שליט"א

אפוטרופוס לגדולים, נכסים עזובים

כח האפוטרופוס לאחר שהגדילו היתומים

כבר התבאר שבי"ד ממנים אפוטרופוס ליתומים קטנים לאחר מות המוריש לטפל בנכסיהם, אבל חז"ל קבעו שאין ממנים אפוטרופוס לדיקנני' (גדולים)¹, לפיכך אם היו היתומים גדולים אין ממנים אפוטרופוס, ואין בי"ד מונעים ממנו אפילו היה הולך ומפסיד ממונו², אך בי"ד חייבים להוכיח אותו שילך בדרך ישרה³.

אפילו העמידו בי"ד אפוטרופוס כשהיו קטנים, כיון שהגדילו היתומים דהיינו בן י"ג שנים לבן או י"ב שנים לבת, פג תקפו של האפוטרופוס, ומחזירים את הנכסים ליד היורשים אפילו אינם יודעים בטיב מו"מ⁴, אם אינו טיפש גמור שדומה לשוטה⁵.

מינה האב אפוטרופוס לקטנים וציווה שלא יתנו להם הנכסים אפילו לאחר שגדלו עד שהם מצ' ליחים וכשרים למסור להם הכנסים, יעשו כפי שציווה האב⁶, ויש שהוסיף שאף אם בי"ד מינו אותו לאפוטרופוס ליתומים הקטנים וכשהגדילו רואים בי"ד שלא מוכשרים לנהל העסקים, יכולים בי"ד לעכב הנכסים עדי שיהיו ראויים לכך⁷, ויש שכתב שאף בסמכו אצל בעה"ב כן הוא⁸.

גדר אין ממנים אפוטרופוס לדיקנני'

בגדר הדין שלא מעמידים אפוטרופוס לגדולים, נחלקו הפוסקים. יש שכתבו שהכוונה בזה היא שלא טורחים למצוא אפוטרופוס לגדולים מפני שלא ימצאו מי שהגון ומוכן לכך, ונחוץ למנות אפוטרופוס, ממנים אותו והיתומים או יורשים לא יכולים למחות⁹, ויש שכתבו שאין כח לבי"ד למנות אפוטרופוס לגדולים ואף יכולים למחות בבי"ד שלא ימנו אפוטרופוס¹⁰, ומ"מ יש שכתב שאם היתומים לא מוחים לכ"ע יכולים בי"ד למנותו¹¹, וכן אם היו הנכסים של יתומים וקטנים משותפים עם הגדולים יכולים האפוטרופוסים של הקטנים למכור אף הנכסים המשותפים עם הגדולים¹².

נכסים עזובים

הגם שבי"ד לא ממנים אפוטרופוס לגדולים, ישנם מקרים יוצאים מהכלל שחייבים לטפל בנכסים עזובים של גדולים למנוע שלא יופסדו, וחז"ל חילקו בזה בין נכסים 'נטושים' לנכסים 'רטושים'¹³, כדלהלן:

נכסים נטושים, יצא מחמת הכרח

מי שהניח נכסיו בע"כ, שמפני איזה הכרח אינו יכול לטפל בהם כגון שהוכרח לברוח מהשלטונות, חייבים בי"ד לטפל בנכסיו שלא יר' פסדו¹⁴, ואף בזה היות שאינו מצוי שיתרצה מי להיות אפוטרופוס על נכסים של גדולים לא מצווים בי"ד לחפש ולמנות אפוטרופוס רק יתעסקו הבי"ד בעצמם או ע"י נאמן להם¹⁵, ואף אם מתעסקים הבי"ד ע"י איש נאמן לא יורידו מי שחשוד שלא יטפל בנכסים רק לטובת הבעלים כגון ארסי שחולק ברווח שאם יתנו את הקרקע (או נכס דלא נידי) אפשר שרק יעסוק להוציא הרווח ויזניח את הקרן¹⁶, לפיכך נותנים את הקרקעות ביד קרובים שראויים לירש שיעבדו את הקרקע להפיק פירות, ואת המטלטלין יפקידו ביד נאמן לשמור על הקרן¹⁷.

ואמנם אם נמצא מי שמוכן להיות אפוטרופוס שיטפל בהם ימנו אותו לטפל בנכסים ואין תקנה גדולה מזו¹⁸. ונראה שבזה הבי"ד מסול' קים ופטורים להתעסק בנכסים¹⁹. ברם, נחלקו הפוסקים האם הראויים לירש יכולים למחות שימנו את האפוטרופוס, רק יתנו להם לטפל בנכסים²⁰, שיש שכתבו שעדיף לתת ביד אפוטרופוס והיורש אינו יכול למחות²¹.

נכסים רטושים, יצא מדעת עצמו

מי שהניח נכסיו מדעת עצמו, או אפילו שבורח מבעל חוב שמטריד אותו, הואיל ולא נאנס לברוח הרי זה כאבידה מדעת שלא חייבים לטפל בהם, ואם ירדו קרובים לנכסים מסלקים אותו, כי כמה שלא מינה אותם לפני שיצא גילה דעתו שלא ניחא לו שיטפלו בנכסיו²². כל זה כשיצא למקום רחוק שסכנה לחזור שהדרך לצוות מה שיעשו עם הנכסים וממה שלא ציווה מוכח שלא ניחא לו שירדו לנכסיו, אבל אם יצא למקום קרוב שמוכח שדעתו לחזור בקרוב ולא חזר, דינו כמי שיצא מחמת אונס וחייבים לטפל בנכסיו כאמור²³.

מת המפקיד ולא ידועים היורשים

הפוסקים דנו במי שהפקיד מנכסיו ביד נפקד ומת, ולא ידוע שיש לו יורשים, האם בי"ד מוציאים את הפיקדון מיד הנפקד וממנים אפו' טרופוס שיטפל בזה, אולי יבואו יורשיו לתבוע או שדינו כמזון שאין לו תובעים, וזכה המפקיד²⁴.

[1] ב"מ ל"ט א' אפוטרופא לדיקנני לא מוקמינן. [2] סי' ר"צ סעיף כ"ו. [3] שם. [4] משפט שלום סי' ר"ה משמ"ש אות ה' משו"ת ריב"ש סי' תס"ט ותשב"ץ ח"ב סי' ע"ה, אכן ציין לשו"ת באר שבע סי' ל"ט שאלה ו' וניי"ש שהאפוטרופוסים כל זמן שנחנו יכולים לעשות בלי רשות היורשים אפילו לאחר שהגדילו, אבל זה כנגד כל הנ"ל וכן כתב גם בפשיטות בשו"ת בית שלמה ח"מ סוס"ה, ושם העלה שאף אם ספק אם הביאו סימנים לא יכולים לפשר בעד היתומים, וע"ע מה שציין המשפ"ש לסעיף ח'. [5] ראה סי' ר"ה סעיף כ' וסי' רפ"ה סעיף ב' שאין מעמידים אפוטרופוס לגדולים שהם בני דעת, וע"ע שו"ת ריב"ש סי' כ'. [6] סי' ר"צ סעיף כ"ו. [7] ערוך השולחן סעיף מ"ה, וכן מוכח מהירושלמי הובא בהערה 8, עיי"ש. [8] שו"ת תורת ש"י סי' ש"ד (בהוצאה חדשה) ע"פ דיוק בירושלמי

היא שלחה מבט לעברו וגילתה כי מי שישב לידה חתך את רצועות התיק ונטלו לשלל... היא נשארה רק עם הרצועה שתלתה על כתיפה...
בכדי שלא יצליחו להשתמש ולגנוב מכרטיסי האשראי שלה, התקשרה מרת ווייס על אתר לבנק ביטלה את כל הכרטיסים שלה.
עתה נותר רק לדאוג על השובר...

♦♦♦

ראשית, פשיטא שאין למרת ווייס דין 'שומר' על השובר.
הלכה פסוקה היא כי שטרות נתמעטו מדיני שמירה, ושובר קניה ודאי שדינו כשטרות ואין ממשות בו ואין גופו ממון.
אך שמא יש לחייב את מרת ווייס על אובדן השובר ומטעם אחר.
סוגיא ערוכה היא בבבא בתרא (דף פ"ז ע"ב) 'הנוטל כלי מן האומן לבקרו (לב) דוק אותו אם יוטב בעיניו ויקנה אותו, אם לאו) ונאנס בידו, חייב'.
בגדרים (דף ל' ע"ב) הגבילו הלכה זאת שם בסוגיא רק אם מדובר ב'זבינא חרי' פא', דהיינו שיש הרבה קופצים על סחורה זו. כך גם נפסק בהלכה (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן ר' סעיף י"א).
דהיינו, כאשר יש כאן מקח שאינו חריף ואינו מבוקש, פטור אותו שנטלו לבקרו.
ובטעם החיוב ב'זבינא חריפא' - הראשונים בררו במהלך סוגיא זו שני מהל' כים בכך (עיין בתוס' ב"ב פז: ד"ה 'הלוקח' ועוד). יש שלמדו שמרגע שהגביהו הלוקח ולקחו לבקרו, נחשב **שקנה אותו כבר לעצמו**. על כן אף שנאנס, הרי זה כנאנס ברשותו לאחר שכבר קנאו.

ויש שלמדו שהוא נעשה **שואל** על חפץ זה, כיון שכל הנאה של הלוקח היא, שיכול לקנותו אם ירצה והמוכר אינו יכול לעכבו מכך.
לכאורה יש מקום לדון בידון דידן מסוגיא זו. מרת ווייס נטלה את השובר בכדי 'לבקרו'.

אם תמצא מה לקנות, הרי שתקנה שובר זה מיד לאה ותשלם לו עליו. אם לא תשתמש בו, יחזור השובר ליד לאה כבתחילה.

והנה, לפי דעת הראשונים שלוקח כלי מן האומן לבקרו, דין 'שואל' יש לו עליו ומחמת כן מתחייב באונסין, אין מקום כלל לחייב את מרת ווייס. כפי שכבר נסמן, 'שטרות' - ושובר בכלל - נתמעטו מדיני שמירה.

אך לפי דברי הראשונים שחייבו את הלוקח כלי לבקרו משום 'לוקח', יש מקום לדון אם מרת ווייס דין 'לוקח' יש לה.

כפי שכבר הקדמנו, דין זה הוא רק ב'זבינא חריפא'. דהיינו, שהלוקח קופץ עליו לקנותו וחפץ בו.

והיה אם למרת ווייס אין כל הנאה וריחו בהשתמשות בו, שמתחייבת לשלם ללאה את מחירו המלא - אזי אינו נחשב 'זבינא חריפא'. במקרה כזה מרת ווייס רק 'הסכימה' להטיב עם חבריתה ולהשתמש בו. אך ודאי שלא 'קפצה' על כך. אך בנידון דידן שלא הסכימה למכור את השובר תמורת \$450, הרי שמרת ווייס שמחה ורוצה בו. היא תרוויח בקנייתו \$50.

אם כן דין 'זבינא חריפא' יש לו ומתחייבת מרת ווייס באונסין.

[יש לציין לדברי הרמב"ם שכאשר פסקו ביניהם דמים, אזי אף במקח שאינו חריף, חייב הלוקח באונסין (פרק ד' ממכירה הלכה י"ד)].

לכאורה, בנידון דילן פסקו ביניהם דמים - שסיכמו ביניהם שמרת ווייס תשלם כפי הערך הנקוב על השובר. יוצא איפוא שיש לחייבה באונסין אף שאין כאן זבינא חריפא.

אמנם ראה במחנה אפרים (שומרים פרק י"ד) שביאר שדברי הרמב"ם נסובו כאשר סיכמו ביניהם לקנותו במחיר מסויים, ואין הלוקח יכול לחזור בו מהמקח אלא אם כן נמצא שהמקח רע.

אך לחזור בו סתם כך, ללא שמצא דופי במקח, אינו יכול. על כן, נחשב כבר 'לוקח' עליו וחייב באונסין.

לפי זה, בנידון דידן שבודאי לא היה בדעת שני הצדדים שמרת ווייס לא תוכל לחזור בה - שאף אם היתה קונה באותה החנות ולא היתה רוצה לשלם עם שובר זה, לא היה מי שימנע ממנה והיתה רחל מקבלת בעל כורחה את השובר בחזרה - אם כן פשיטא שאין להחשיבה 'לוקח' לשיטת הרמב"ם ודו"ק.

בין חוזה לגמר המקח

קראתי במאמר הקודם (גיליון רצ"ג) כי יש איסור 'ריבית' כאשר הלקוח נותן למוכר רשות להשתמש במעות הקדימה קודם גמר המקח, תמורת הוזלה ממחיר הקניה.

אודה ולא אבוש, עורך דין אני במקצועי, ורבות הן העיסאות שמעורב אני בהן שהצדדים עושים כן. ברור כי מעתה אחדל

לעשות כן ללא שאלת רב והיה זה שכרם.

שאלה: גם עתה מעורב אני בעיסקה שהצדדים בה חתמו הסכם כזה. האם יש דרך לתקן זאת?

תשובה: לפני העיסוק בשאלתך יש לך להדגיש את הנחיצות שתרכוש ידיעה בהלכות ריבית. במקצוע כמו זה, רבות הן העיסאות - ואולי אף רובן - הנוגעות באיסורי ריבית. בלימוד ההלכה ימנעו איסורים רבים (ראה ש"ך - יורה דעה, סימן ק"ס סק"א). שאלתך תשמש לנו כדוגמא לשכיחות הדבר.

מאחר ושאלתך נכתבה בכלליות, נציג שלושה אופנים השייכים.

א' - ראובן חתם חוזה עם שמעון על רכישת ביתו של שמעון. גמר המקח אמור להיעשות בשבוע הבא. בעת כתיבת החוזה, סוכם בין הצדדים כי תמורת מה שמעון יכול להשתמש במעות הקדימה לפני גמר המקח, יוזל מחיר הבית ממחירו \$700,000 ויעמוד על \$680,000.

מאחר ויש כאן הלואה (השימוש במעות לפני גמר המקח על ידי שמעון המוכר) וריבית (הוזלת מחיר הבית עבור כך) - הרי שאסור לראובן לקבל את ההוזלה ועליו לשלם את המחיר המלא העומד על \$700,000. אף אם שמעון יתן לו סך זה של \$20,000 במתנה - אסור לראובן ליטול זאת מאחר ומתנה זו ניתנה מחמת ההלואה (שלחן ערוך - יורה דעה, סימן ק"ס סעיף ה').

ב' - שמעון המוכר התייר לראובן הקונה לדור בבית עוד קודם גמר המקח תמורת השימוש במעות - גם זאת 'ריבית' יחשב. על ראובן הקונה לשלם את מחיר המגורים בבית בתקופה שלפני גמר המקח.

ג' - ראובן חתם חוזה עם שמעון על רכישת ביתו של שמעון בשבוע שעבר. גמר המקח אמור להיעשות בעוד מספר חודשים. סוכם בין הצדדים כי תמורת מה שמעון יכול להשתמש במעות הקדימה לפני גמר המקח, יוזל מחיר הבית.

בניגוד למקרה הראשון שבו כבר אוחרים הצדדים ממש לפני גמר המקח, כאן עדיין נותר זמן עד אז וניתן עדיין לתקן את ההסכם ולערור אותו בהיתר. שני הצדדים יערכו ביניהם 'היתר' עסקא' ויעשו קנין בכדי שיחול, אף שבכל הלואה עם היתר עסקא אין הצדדים זקוקים לעשות קנין על כך, היינו משום שניתנת המעות משמשת כקנין.

בנידון זה כבר היתה ניתנת המעות בדרך 'הלואה', ובכדי להפוך זאת ל'עסקא' יש על הצדדים לערוך קנין על כך (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן קע"ו סעיף א', ש"ך יורה דעה סימן קע"ו וסקמ"א ודגול מרובה שם).

באם אחד הצדדים מתנגד לערוך עתה 'היתר' עסקא, יש מהפוסקים שכתבו שעל המוכר להשיב את מעות הקדימה שנטל. מאחר ואי אפשר להוזיל מחמת שימוש - בטלה ההלואה (חות דעת יורה דעה סימן קס"א סק"ה בביאור דברי המשנה למלך פרק ח' ממלוה הלכה א'. וראה עוד מחנה אפרים - ריבית סימן ל"ז ואבן האזל פרק ח' ממלוה הלכה א'). אך יש מי שכתב שיכול המוכר להחזיק במעות שקיבל לשם הלואה (עיין ברית יהודה פרק א' סעיף י"א).

המשך ההערות מפסקי דינים

גיטין פרק ה' הל' ד', הגם שהירושלמי איירי באפטרופוס שמיני ב"ד. [9] ראה ב"י סי' רפ"ה סעיף ב' בדין של אפטרופוס לנכס שבי (מכאור להלן) מרב המגיד הל' נחלות פרק ז' הל' ה' שדעת הרשב"א ב"מ ל"ח ב' שבי"ד ממנים אפטרופוס וירש אינו יכול למחות. [10] ב"ש ש"מ נמנוק יוסף שם הביא דעת הרא"ה (וטור בשם הרא"ה) שלא ממנים כלל שמא יפסיד לקרקע, וממילא יכולים היו יורשים למחות, ובשו"ע שם סעיף ב' הביא הרמ"א ב' הדיעות, וראה ב"י סעיף ב' שהנהג' כתב דעת הרא"ה בנכסי שבי שאין ממנים אפטרופוס שמא יפסיד הנכסים (ולהלן הערה 19) אבל לא הובא בשו"ע א' רמ"א, ובנתיבות ס' ר"ל ס"ק י"ד כתב כן בסתמא לגבי יורשים גדולים פחות מכל שרוצים למכור קרקע שלא יכולים למכור אפילו שרוצים למכור ע"י אפטרופוס, עיי"ש, ולפי זה חמור דין היתומים מנכסי שבי, וצ"ע. [11] ראה פתחי תשובה ס' ר"ל ס"ק ו' ושו"ת מהרש"ם ח"ב ס' קמ"ח וחו"ס ס' ר"ל ע"פ שו"ת רדב"ז ח"א ס' קע"ג ע"פ הרשב"א ב"מ ל"ח ב' ה"ג, ועוד ראשונים, וכתב פתחי תשובה שאמנם בשבי שמוחה נחלקו האם מעמידים אפטרופוס, אבל אם אף הירוש רוצה בכל מהני לכו"ע, וכן מדויק מלשון הרמ"א ס' רפ"ה סעיף ב' שלא הזכיר את דעת הרא"ה הנ"ל אבל לא השיג על הנתיבות שדבריו א"ש רק לדעת הרא"ה. [12] רדב"ז בפתחי תשובה שם. [13] ראה ב"מ ל"ט א', ס' רפ"ה. [14] ראה דיני ממונות חלק ג' עמ' רמ"ו הערה 1 שצ"ן למחלוקת הפוסקים (כנה"ג ס' רפ"ה הגה"ט א' ועוד) באם הנכסים מופקדים ביד נפקד האם ב"ד מחוייבים לטפל בהם, וסיים שאפשר שהכל לפי ראות עיני הבי"ד, וכן מסתבר. [15] שם וסמ"ע ס' י"א. [16] שם סעיף ג'. [17] שם סעיף ב', ועיי"ש פרטי הדינים, ובכלל מטלטלין כל דבר שאין צורך בטיפוח לחוש להפסד הקרן. [18] ס' רפ"ה סעיף ב', רמ"א שם וסמ"ע ס' י"ב שבזה יהיה הפירות בטוח והקרן נשמרת. [19] נראה שבזה שונה מאפטרופוס ליתומים שהם אביהם של יתומים ולכן חייבים לקח שהאפטרופוס עוסק בנכסיהם כהנאן וכח האפטרופוס הוא או מדין המקח ב"ד או שיד האפטרופוס כדי היתומים (ראה ראשונים גיטין ב"ב א', גיליון רפ"ט ליד הערה 16), ואילו בנכסים עזובים כח האפטרופוס הוא מדין השבת אבידה וחיוב זה מוטל על ב"ד, וכיון שמצאו אדם מהימן וראוי לכך פטורים הבי"ד מלעסוק בזה, והראיה שדעת הרא"ה שהביא הנמו"י (וראה גר"א ס' רפ"ה ס"ט) שאין ממנים כלל אפטרופוס על נכסי שבי שמא יפסיד אותם, וראה לעיל הערה 11 מפתחי תשובה. [20] טור ס' רפ"ה סעיף ב' שכן היה אומר הרא"ש, ועיי"ן ב"י שם. ועיי"ן סעיף ג' שאף בזה מורידים אותו לקרקע ולא למטלטלין. [21] רמ"א שם בדעה שניה, ראה הערה 9 מרשב"א ב"מ ל"ט א', ועיי"ן הערה 19 דעת הרא"ה הובא בגר"א ס"ק ט', ועיי"ן ערוך השולחן סעיף ג' ד' שסיכם הדינים באם שמעו שמת. [22] ס' רפ"ה סעיף ד' סמ"ע ס' ט"ז, ו"ט. [23] שם סעיף א' סמ"ע ס' ט"ז ורמ"א סעיף ד' וסמ"ע ס' ט"ז, ו"ט. [24] פתחי תשובה ס' רפ"ה ס' ג' משו"ת מהר"ם לובלין ס' י"ב שממנים אפטרופוס או אם הוא איש אידי יעמיד בטחונות בעד הקרן, אבל בשו"ת שאלת יעב"ץ ח"א ס' קמ"ב וכן בשו"ת חתם סופר ח"מ ס' קכ"ב חולקים ומזכים את הנפקד, וכן הוא בשו"ת מהר"ם ששון ס' צ"ג.